

УДК 008

Agnieszka Kaźmierczak

“HEJ KOŁĘDA, KOŁĘDA...” PRZEKSZTAŁCENIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWO-RELIGIJNEJ W MIEŚCIE NA PRZYKŁADZIE PASTORAŁKI

Kaźmierczak A.

«ГЕЙ, КОЛЯДА, КОЛЯДА...» ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МІСТІ НА ПРИКЛАДІ ПАСТОРАЛІ.

Відношення між релігією (родинною, просторовою або індивідуальною) та містом непрості. Прогресивна комерціалізація зумовлює, що пасторалі, які проаналізовані в статті, втрачають їх релігійне значення. Наприклад, ми зустрічаємо колядки в рекламі кави. Ця трансформація стосується значення символів у пасторалі та їх використання.

Ключові слова: колядки, пасторалі, релігія, місто, символ.

Kaźmierczak A.

“HEJ, CAROL, CAROL...” THE TRANSFORMATION OF CULTURAL AND RELIGIOUS IDENTITY IN THE TOWN ON THE EXAMPLE OF PASTORAL

The relations between religious (family, spatial or individual) and town is not simple. The progressive commercialization causes that pastorals that have been analyzed in the present article, lose their religious meaning. For example, we can meet the carols in advertising of coffee. The transformations concern the meaning of symbols in pastorals and their usage.

Key words: carol, pastoral, religion, town, symbol.

Kaźmierczak A.

«ГЕЙ, КОЛЯДА, КОЛЯДА...» ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІОЗНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ГОРОДЕ НА ПРИМЕРЕ ПАСТОРАЛІ

Соотношение между религией (семейной, пространственной или индивидуальной) и городом непростые. Прогрессивная коммерциализация обуславливает, что пасторали, которые проанализированы в статье, теряют их религиозное значение. Например, мы встречаем колядки в рекламе кофе. Эта трансформация касается значения символов в пасторали и их использовании.

Ключевые слова: колядки, пасторали, религия, город, символ.

..Żyjemy w świecie symboli, a świat symboli żyje w nas.»

Jean Cheylier

Na wstępie należy określić czym jest symbol oraz czym jest kolęda. Oba terminy z pozoru łatwe do określenia i zdefiniowania w toku głębszej analizy stają się problematyczne. Samo pojęcie symbolu wywodzi się od greckiego słowa σύμβολον *sýmbolon*, które oznaczało niewielki, rozłamany na pół podczas zawierania umowy przedmiot z gliny, kości, drewna lub metalu, jak np. tabliczka lub pierścień. Połówki stanowiły znak rozpoznawczy dla dwóch osób, które łączyła jakaś więź – przyjaźń, pokrewieństwo, interesy, obowiązki, uczucia. Czasownik συμβάλλω *sy mbáλλo* oznaczał «zbieram» lub «porównuję, składam, łączę» [1, s. 1]. W momencie kiedy pytamy o rodzaje symboli pojawia się problem. W zależności od rodzaju dyscypliny naukowej, specyfiki danych badań oraz paradygmatu prezentowanego w analizie możemy wyróżnić szereg podziałów wynikających z tego zagadnienia. Na potrzeby analizy w poniższym artykule użyję podziału stworzonego przez Władysława Kopalińskiego. Wyrazu „symbol» używano w różnych znaczeniach. I dziś nie przestał być terminem wieloznacznym. Całkiem z grubsza, praktycznie, symbole dzieli się zazwyczaj na:

- 1) znaki konwencjonalne (jak flagi, herby, litery, cyfry, znaki fabryczne, drogowe, matematyczne itd.) oraz;
- 2) przedmioty, pojęcia, wyobrażenia, przeżycia związane jakimś wewnętrznym stosunkiem (współbrzmiające, kojarzące się, mające „wspólny rytm») z innym przedmiotem, pojęciem itd.

Tylko ten drugi rodzaj symbolu jest tu przedmiotem naszego zainteresowania. Na obszarach tych samych lub pokrewnych tradycji kulturowych czy religijnych pewne rzeczy, wyrazy i znaki przywoływały w umyśle,

uczuciach i wyobraźni naszych przodków inne rzeczy, wyrazy i znaki. W zjawisku tym istotne jest nie to, jakie są rzeczywiste związki między tymi rzeczami i pojęciami, ale to, w co wierzone i jak kojarzone” [2, s. 1].

Same kolędy podzielić możemy na kilka typów. Jan Adamowski:

1. Pastoralki i kolędy zakonne.
2. Ludowe kolędy apokryficzne.
3. Ludowe kolędy życzące.
4. Kolędy gospodarskie.
5. Kolędy panińskie.
6. Pieśń o kozie i szczodraki.
7. Kolędy zaktualizowane [2, s. 1].

Każda z tych kategoria posiada swoje podtypy. Kategoryzacja stworzona przez Adamowskiego jest jedną z wielu analizujących daną tematykę. Przytoczony jednak przeze mnie podział wydaje się opisywać zagadnienie w pełni i przedstawiać problem w sposób zupełny. Zarzutem dla niej może stać się brak współczesnych form kolędowania, np. kolędy w reklamie, dlatego postaram się uzupełnić ją o kolędy przekształcone i skomercjalizowane. Z powodu ograniczonej ilości stron artykułu opiszę tylko wybrane przykłady oraz formy kolędowania w aspekcie symboli.

Definicje miasta

Dla potrzeb dalszej analizy należy zadać sobie pytanie czym jest miasto. Nie jest kategorią jednoznaczną. Przedstawiciele poszczególnych nauk definiują ją w różnorodny sposób. Jedną z kategorii podziału teoretycznego jest nurt socjologii miasta i odpowiadające mu teorie: **podejście demograficzne** (melting pot model, teorie asymilacji, teorie push-and-pull factors); **podejście ekologiczne** (teorie wzorów rozmieszczenia w przestrzeni, teorie mobilności przestrzennej); **podejście strukturalno – funkcjonalne** (analiza miasta jako systemu społecznego, podejście instytucjonalne, analiza ról społecznych i systemu władzy, teorie społeczeństwa masowego, teorie funkcji i dysfunkcji); **podejście kulturalistyczne** (teorie stylu życia, hipotezy różnicowania kulturowego, model zmian kulturowych) oraz **podejście konfliktowe** (Marksowska teoria konfliktu, Simmlowska teoria konfliktu, neobehawiorystyczna teoria konfliktu) [3, s. 87]. Aleksander Wallis pisze: “liczne definicje podkreślają podstawowe znaczenie takich cech miasta jak zróżnicowanie zawodowe (bądź społeczna heterogeniczność), zróżnicowanie zabudowy, przewaga grup wtórnych nad pierwotnymi, przewaga kontaktów rzeczywistych nad kontaktami osobistymi, odmienne w stosunku do wsi rysy demograficzne miejskich społeczności. Niektóre z tych cech zgodne są z naszą wiedzą potoczną i wydają się oczywiste. Pogląd, że są one specyficzne jedynie dla miasta, niemal w każdym przypadku można kwestionować” [4, s. 58]. W świetle powyższego stwierdzić można, że nie jest możliwe jednoznaczne zdefiniowanie pojęcia. Możemy jedynie określić zakres tego terminu, który charakteryzuje go w relacji do wsi, osady lub zabudowy podmiejskiej. Cechami charakteryzującymi miasto, które najczęściej pojawiają się w literaturze jest: wykształcone społecznie centrum, prestiżowo – funkcjonalne zróżnicowanie architektury, silne zróżnicowanie i duża możliwość rozwoju przestrzeni miejskiej oraz ponadlokalne funkcje pełnione w stosunku do określonego terytorium¹. W klasyfikacji dominuje podejście funkcjonalne, które analizuje w sposób formalny zagadnienie miejskości. Na potrzeby przygotowywanej pracy doktorskiej konieczne jest przeanalizowanie jeszcze jednego obszaru miejskiego, jakim jest przestrzeń kulturowa. Park pisze: “Miasto jest czymś więcej niżli aglomeracją jednostek wyposażonych w dobra komunalne, takie jak ulice, nieruchomości, oświetlenie elektryczne, tramwaje, telefony itp. Miasto jest także czymś więcej niżli prostą konstelacją instytucji i aparatów administracyjnych (...). Miasto jest raczej stanem ducha, zespołem zwyczajów i tradycji, postaw i sentymentów, nieodłącznie powiązanych tymi zwyczajami i transmitowanymi poprzez tradycje” [4, s. 58].

W czasie opisu przestrzeni społecznej miasta konieczne jest uchwycenie takich pojęć jak: **struktura grup społeczno-etnicznych** zamieszkujących jego obszar, **ścieżki**, czyli ciągi komunikacyjne poruszania się mieszkańców po strukturze przestrzennej miasta, które niejednokrotnie nie odwzorowuje tras komunikacji publicznej; **krawędzie**, czyli liniowe elementy przestrzeni miasta, nie traktowane jako trakty komunikacyjne; **punkty węzłowe** odzwierciedlające centralne punkty miasta np. szpitale; **punkty orientacyjne** stanowiące najbardziej charakterystyczne i typowe dla miasta elementy oraz sama **przestrzeń miasta** obejmująca przestrzeń **kulturalną, rekreacyjną, polityczną** oraz **religijną** [5, s. 218–229].

Szczególnym podziałem przestrzeni miejskiej jest wyodrębnienie sfery *sacrum* i *profanum*. “[...] Przestrzeń sakralną jako rodzaj przestrzeni znaczącej, wypadało by nazwać sferą organizującą i konstytuującą świat człowieka i wyodrębniając ten świat z amorficznej, nieorientowanej sfery profanum [6, s. 98–128] [...] porządkującą hierarchicznie miejsca przestrzeni zamieszkałe przez ludzi, tworząc tym samym jedyny stały punkt odniesienia za pomocą centrum, jako łącznika ziemi i nieba. Sfera sacrum, zrywając homogeniczność przestrzeni za pośrednictwem znaku, stanowi rzeczywistość obiektywną, absolutną, bo naznaczoną obecnością bogów. Może rozszerzyć się do rozmiarów miasta, ale bywa skazana na sytuacyjność, przypadkowość własnych ekwiwalentów materialnych pod

¹ Cechy te pojawiły się już u N. Gista, L. Herberta, którzy w książce *Urban Society* opisywali centrum miasta w odniesieniu do nasilenia zakupów w Nowym Yorku, F. Znaniecki w latach 30 ubiegłego wieku podejmował tematykę mikrostruktury społecznej. Podsumowania dokonali natomiast Aleksander Wallis oraz Bogdan Jałowiecki.

postacią świętyni, kamienia, drzewa, ognia *etc.* Jednakże zachowuje dystans obawy i niepewności, sugerowanej tajemnicy, zawsze mierzony od człowieka, zapewniając mu jednocześnie bezpieczeństwo egzystencjalne” [7, s. 97–98]. Miejską sferę *sacrum* podzielić możemy na: czystą sferę *sacrum*, quasi – sakralne strefy w sferze *profanum* obejmujące ześwięczone obszary pierwszej sfery *sacrum*, osobiste obszary *sacrum* oraz strefy graniczne między obszarem *sacrum* a *profanum*².

Symbole w pastoralkach

Szczególną formą kolęd są pastoralki. Sam termin pochodzi od “łac. *pastoralis* pasterski. Mniej oficjalna, najczęściej nieprzeznaczona do śpiewania w kościele. Spopularyzowała się w Polsce w XVII w. Łączy tematykę bożonarodzeniową z formą sielanki. Pastorałka polonizowała betlejemskie realia, wprowadzała chłopskie obyczaje, hierarchię szlachecką” [8, s.1]. Przykładem takiej kolędy może stać się:

Popularna pastorałka z XVIII w.
Lulajże, Jezuniu, moja perełko,
Lulaj, ulubione me pieścidelko.
Lulajże, Jezuniu, lulajże, lulaj!
A Ty Go, Matulu, z płaczu utulaj
Zamknijże znużone płaczem powieczki,
Utulże zemdlone łkaniem wardeczki.
Lulajże...
Lulajże, piękniuchny nasz Aniołeczku,
Lulajże, wdzięczniuchny świata Kwiateczku.
Lulajże...
Lulajże, Różyczko najozdobniejsza,
Lulajże, Lilijko najprzyjemniejsza.
Lulajże...
Lulajże, przyjemna oczom Gwiazdeczko,
Lulaj, najśliczniejsze świata Słoneczko.
Lulajże...
My z Tobą tam w niebie spocząć pragniemy,
Ciebie tu na ziemi, kochać będziemy.
Lulajże...

Popularna pastorałka. Powstała prawdopodobnie w środowisku polskich karmelitanek. Na początku była śpiewana głównie w żeńskich klasztorach.

Jezus malusieńki leży nagusieńki;
Płacze z zimna, nie dała Mu Matula sukienki. 2x
Bo uboga była, rąbek z głowy zdjęła,
W który Dziecię uwinąwszy, siankiem Je okryła. 2x
Nie ma kolebeczki, ani poduszcзки,
We źłobie Mu położyła siana pod główeczki. 2x
Dziecina się kwili, Matusienka lili,
W nóżki zimno, źłobek twardy, stajenka się chyli. 2x
Matusia truchleje, serdeczne lzy leje:
O, mój Synu! Wola Twoja, nie moja się dzieje. 2x
Przestań płakać, proszę, bo żalu nie zniosę,
Dosyć go mam z męki Twojej, którą w sercu noszę. 2x
Pokłon oddawajmy, Bogiem Je wyznajmy,
To Dzieciątko ubożuchne ludziom ogłaszajmy. 2x
Niech Je wszyscy znają, serdecznie kochają,
Za tak wielkie poniżenie chwałę Mu oddają. 2x
O najwyższy Panie! Waleczny Hetmanie!
Zwyciężony, mając rączki miłością związane. 2x
Leżysz na tym sianie, Królu nieba, ziemi,
Jak baranek na zabicie za moje zbawienie. 2x
Pójdź do serca mego, Tobie otwartego,
Przysposób je do mieszkania i wczasu swojego. x2
Albo mi daj swoje, wyrzuciwszy moje,
Tak bedziesz miał godny pałac na mieszkanie Twoje. 2x

² Por W. J. Burszta, *Antropologia kultury*, Poznań, 1998, J. Tichner, *Zło w dialogu kuszenia*, Warszawa, 1982; A. Wallis, *Informacja i gwar*, Warszawa, 1979; A. Wallis, *Socjologia przestrzeni*, Warszawa, 1990; M. Eliade, *Sacrum i profanum, O istocie religijności*, Warszawa, 1996.

A także :

*Oj Maluśki, Maluśki, Maluśki
jako rękawicka,
Alboli też jakoby, jakoby
kawalecek smycka.
Cy nie lepiej Tobie by, Tobie by
siedzieć było w niebie,
Wsak Twój Tatuś kochany, kochany
nie wyganiał Ciebie.
Tam wciurnasa³ wygodna, wygodna,
Biedaa tu bieda wszędzie;
Ta Ci teraz dokuca, dokuca,
ta i potem będzie.
Tam Ty miałeś pościółkę⁴, pościółkę
i miękkie piernatki⁵;
Tu na to Twej nie stanie⁶, nie stanie
ubożuchnej Matki.
Głód Tam kukielki⁷ jadaleś, jadaleś
z czarnuszką⁸ i z miodem;
Tu się tylko zasilać, zasilać
muis samym głodem.
Tam pijałeś ceć jakie, ceć jakie
słodkie małmazyje;
Tu się Twoja gębusia, gębusia
łez gorzkich napije.
Tam Ci zawsze służyły, służyły
prześliczne janioty;
A tu leżysz Sam jeden, Sam jeden,
jako palec goły.
Hej, co się więc takiego, takiego
Tobie, Panie, stało,
Żeć się na ten kiepski świat, kiepski świat
przychodzić zechciało?
Oj! gdybych ja jako Ty, jako Ty
tam królował sobie,
Nie chciałbym ja przenigdy, przenigdy
w tym spoczywać żłobie.
Chociażby za pańszczyznę, pańszczyznę
i chociażby pono
Talar jeden i drugi, i drugi
na rękę kładziono.
Albo się więc mój Panie, mój Panie
wróć do Twej dziedziny,
Albo się zanieść pozwól, zanieść pozwól
do mej chałupiny.
Będziesz się tam miał z pyszna, miał z pyszna,
jako miałeś w niebie.
Mam ja mleka słodkiego, słodkiego
garnuszek dla Ciebie.*

Podsumowanie

Relacje między strefą religijną (rodziną, przestrzenią lub indywidualną) a miastem nie jest prosty. Postępująca komercjalizacja powoduje, że pastorałki analizowane w artykule tracą swoje znaczenie religijne (np. kolędy w

³ *Wciurnasa* (gw.) – wielka (bliżej właściwego odcienia znaczeniowego byłoby słowo “cholerna”).

⁴ *Pościółka* – zdrobnienie od “pościel”.

⁵ *Piernat* – materac wypełniony pierzem.

⁶ *Nie stanie* – nie będzie stać.

⁷ *Kukielka* – ciasto w kształcie ludzkiej figurki.

⁸ *Czarnuszka* – roślina jadalna z rodziny jaskrowatych, charakteryzująca się czarnymi nasionami, stosowana jako przyprawa lub lekarstwo.

reklamie kawy. Przekształcenia obejmują samo znaczenie symboli w pastorałkach, jak również ich zastosowania. "Wydaje się", że analizy tego zjawiska dokonał już Czesław Miłosz pisząc:

*Morał ktoś może wyczytać,
Że lud warszawski czy rzymski Handluje, bawi się, kocha
Mijając męczeńskie stosy.
Inny ktoś morał wyczytał
O rzeczy ludzkich mijaniu, O zapomnieniu, co rośnie,
Nim jeszcze płomienie przygasną.*

Bibliografia:

1. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych Władysława Kopalińskiego, adres : <http://web.archive.org/web/20150330093332/http://sownikonline.pl/kopalinski/95C960FF4F71775C4125659A0078203D.php>, dostęp: 24.11.2016 roku.
2. Kopaliński W. Słownik symboli, adres : http://doci.pl/dareks_/kopalinski-wladyslaw-sownik-symboli+fxxsvm, dostęp: 25 listopada 2016 roku.
3. Majer A. Socjologia i przestrzeń miejska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2010.
4. Wallis A. Socjologia wielkiego miasta, Warszawa, 1967.
5. Czepczyński M., Sagan I. Przestrzeń społeczna Gdańska dwudziestego wieku, w : Humanistyczne oblicze miasta, pod red. Dobiesława Jędrzejczaka, Warszawa, 2004.
6. Eliade M. Sacrum i profanum, O istocie religijności, Warszawa, 1996.
7. Madurowicz M. Absolutny wymiar przestrzeni miejskiej, w: Humanistyczne oblicze miasta, pod red. Dobiesława Jędrzejczaka, Warszawa, 2004.
8. Pastorałka, adres : <http://dziedzictwo.ekai.pl/@@pastoralka>, dostęp 27 listopada 2016 roku.